

А.К. Орозбаева

МЫЙЗАМДЫН ТУРАКТУУЛУГУ ЖӨНҮНДӨГҮ ТҮШҮНҮКТӨР

А.К. Орозбаева

ПОНЯТИЯ ОБ УСТОЙЧИВОСТИ ЗАКОНА

УДК: 342/4(574.4).1

Макалада мыйзамдын туруктуулук даражасы, концепциясы жана касиети камтылган.

В статье заключены степени стабильности, онцепция и качество закона.

Мыйзамдын туруктуулугу жөнүндөгү маселе Кыргыз Республикасынын укуктук түзүлүшүн өздөштүрүү жолунда көпкө чейин көмүскөдө калып келген. Ушул мезгилге чейин бул проблемага айланыштуу бир да макалалардын жыйнагы же ир да монография жазылган эмес. Юридикалык энциклопедиялык сөздүктө, жалпы укуктук теория боюнча окуу басылмаларында да мыйзамдын туруктуулугу жөнүндөгү аныктамалар кезикпейт. 957-жылы басылып чыгарылган Чоң Советтик энциклопедияларда бул терминге кыскача аныктама берилген. Мында мыйзамдын туруктуулугуна ерилген мүнөздөмө «туруктуулук, мыйзамдын остоянство»¹. Андан ары мындай деп мүнөздөлөт: Мыйзамдын туруктуулугу СССРде төмөнкү чурларда камсыз кылынат: СССРдин Жогорку еңешинин мыйзам чыгаруу бийлиги гана ишке иырат. О.э. ар бир союздук жана автономдук еспубликалардагы жападан жалгыз мыйзам ыгаруучу органдын болуусу менен мүнөздөлөт. Мыйзам чыгаруучу бийлиги ыйгарылбаган органдардын үстүндөгү мыйзамдын улуктугу социалистик мыйзамдуулукту ыраттуулук менен турмушка пыруу болуп эсептелет».

Жогорку берилген аныктама азыркы учурдун эшдыгына туура келбейт жана бүгүнкү күндөгү мыйзамдын туруктуулугу жөнүндөгү түшүнүккө ш келбейт деп танууга болбойт. «Мыйзамдын фукутуулугу» категориясы эки терминден турат. Мыйзам» жана «туруктуулук» бул терминдерге алпы аныктама берерден мурда аларды чечмелөө зарыл.

Мыйзам – бул өзгөчө тартипте мыйзам чыгаруу органы тарабынан же референдумда кабыл алынуучу элдин эркин чагылдыруучу, жогорку ридикалык күчкө ээ болгон жана эң зарыл болгон коомдук мамилелерди жөнгө салган ченемдик стук акты түшүндүрүлөт².

Туруктуулук (латын сөзүнөн алганда туруктуу, өзгөрүлгүс) туруктуулук, бекемдүүлүк, өзгөрүлбөстүк - белгилүү абалды же деңгээлди узак убакытка чейин сактоо дегенди түшүндүрөт³. Мыйзамдын туруктуулугу жөнүндөгү аныктама азыркы адабияттарда о.э. Чоң Юридикалык Энциклопедияларда да кезиклейт.

Негизинен алганда төмөндөгүдөи аныктама берсе болот: эң жогорку юридикалык күчкө ээ болгон жана маанилүү коомдук мамилелерди жөнгө

салуучу мамлекеттик жогорку мыйзам чыгаруу орган же өзгөчө мыйзам тартибиндеги эл тарабынан кабыл алынган укуктук нормативдик акт. Ал төмөндөгүдөи мүнөздөп коомдук ма-милелерди туруктуу эффективдүү жөнгө салуу, карама-каршылыктын жоктугу, актыны жарым жартылай өзгөртүү же жокко чыгарууга алып келүү; мыйзамдын сапатыга жетишерлик деңгээлде чагылдыруучу олуттуу касиеттердин жыйындысы, коомдун жана анын жарандарынын кызыкчылыгын, керектөөлөрүн жогорку сапатта канаттандыруу, мыйзамды иштеп чыгуунун жана тилинин деңгээлинин жогору болушу.

Мыйзамдын туруктуулугунун өзгөчөлүгү кандай? Эң олуттуу өзгөчөлүгүнө (мыйзамдын туруктуулугун, түрүн мүнөздөгөн жана ага таасир көрсөткөн факторлор) төмөндөгүлөрдү киргизүүгө болот:

1. Мыйзамдын туруктуулугунун өзгөчөлүгүн чагылдыруучу көрүнүш б.а. анын маңызы;

2) мыйзамдын өзгөчөлүгүн, туруктуулугун чагылдыруучу деңгээл;

3) мыйзамдын жыйынтыктарын ишке ашыруучу жана анын туруктуулугун камсыздоо.

Алгач мыйзамдын туруктуулугун көрүнүш катары чагылдырган б.а. анын маңызын билдирүүчү касиеттерин белгилеп кетели:

Мыйзам - мыйзам чыгаруу өзгөчө чыгармачыл ишмердүүлүктүн жыйынтыгы. Ал, белгилүү бир катуу тартиптеги, бир гана иш жүзүндө ишке ашырууга мүмкүнчүлүгү болгон мыйзам чыгаруучу органдар тарабынан ишке ашырылат. Бул көз караш, албетте, абсолюттуу түрдө туура эмес. себеби мыйзам иштеп чыгууга адистер, эксперттер, окумуштуулар, коомчулук тартылыш керек. Ал эми мыйзам референдум аркылуу эл тарабынан кабыл алынат. (Кыргыз Республикасынын 2007-жылдын 21-октябрындагы референдумда кабыл алынган шайлоо боюнча кодекси)⁵. Мындай аракеттер мыйзамдын күчүн жана туруктуулугун, расмийлүүлүгүн бир топко көтөрөт,

2. Мыйзамдык деңгээлинин өзгөчөлүгүн, анын хуруктуулугун чагылдыруучу касиет. Алардын ичинен төмөнкүлөрдү бөлүп алууга болот:

а) социалдык-илимий;

б) юридикалык-илимий;

а) Социалдык-илимий касиет:

- мыйзамдагы социалдык шарттуулук б.а. мыйзамдын чыныгы турмуштун шарттарына дал келиши. Мыйзам чындыкты так чагылдыруусу, коомдук мамилелерге шайкеш келүүсү жана өсүп жетилген муктаждыктарды, коомдун кызыкчылыгын эске алуусу керек. Ошондой эле мамлекеттин маданий, социалдык-экономикалык, саясий прогрессивдүү өсүш тенденциясы кирет. Көпчүлүк

элдин же анын олуттуу бөлүгүнүн кызыкчылыгына жана керектөөлөрүнө мыйзамдын каршы келиши маасалык түрдөгү мыйзам бузууларга алып келет. Жыйынтыгында эл мыйзамга өзгөртүү киргизүүнү талап кылат.

Мыйзамдын нравалуулугу, коомдук моралдын нормаларына дал келүү, адилеттүүлүк жана тең укуктук, эркиндик жана жоопкерчилик, коомдук жана жеке, гуманизм идеяларын чагылдыруу ж.б. Мыйзамдын ресурс тарабынан камсыз болушу б.а. материалдык, финансылык, информациялык, идеологиялык, уюштуруучулук, элдик жана башка ресурстар менен камсыз болгондо гана мыйзамдын күчү туруктуу, таасирдүү болот.

б) Юридикалык-илимий касиети:

- мыйзамдын «мыйзамдуулугу» б.а. анын Конституцияга жана башка мыйзамдарга, эл аралык укуктардын принциптерине, эл аралык келишимдерге дал келүүсү. Ал Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык укук системасынын составдык бөлүгүн түзөт.

- мыйзамдын системалуулугу анык ички жана тышкы макулдашуусун чагылдыруучу;

- мыйзамдын техника-юридикалык жактан камсыздальшы, пайдалануу мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон техника менен жабдылышы;

- мыйзамдын жогорку сапатка ээ болуусу;

- мыйзамдын жеткиликтүүлүгү;

- мыйзамдын түздөн-түз кыймыл-аракети.

Актылардын негизинде Президентти, Өкмөттү, министрликти, мекемелерди ж.б. жөнгө салып конкреттештирип, токтомдор, чечимдер, инструкциялар менен алмаштыруудан алыс болот.

3. Мыйзамдын жыйынтыктарын ишке ашырууда анын туруктуулугун камсыздоо касиети: мыйзамдын нагыз турмушка ишке ашыруудагы реалдуулугу; көп убакытка созулган мыйзамдык күчү б.а. эскирбөөсү.

Мыйзамдын туруктуулугун мүнөздөөчү касиеттердин ичинен биринчи орунга коомдук пикирлерди жана кызыкчылыктарды коюуга болот. Бул социалдык шарттуулуктун негизин түзгөн жогорку юридикалык күчтүн нормативдик актысы. Мыйзамдын туруктуулугу негизинен коомчулук, жеке

е) мыйзамдын тексттеринин сапатынын деңгээли (мыйзамдын тилинин түрү);

ж) башка мыйзам чыгаруучу актылар менен болгон карама-каршылыктыш жоктугу;

з) мыйзамдын түздөн-түз таасиринин болуусу (же болбоосу);

и) мыйзамдын таасиринин эффективдүүлүгү, анын реализацияланышы ж.б.

Деңгээли төмөн болгон мыйзамдардын иштөө убактысы кыска мөөнөткө гана созулат. Жалпысынан алганда мыйзамдардын туруктуулугу мыйзамдуулуктун жана укук тартибинин бекемделишине, укуктук эскертүүлөрдүн ынандырууга өтүүсүнө өбөлгө болот. Ар бир адамдын өздүк жүрүм-турум нормаларына жана бардык жарандардын өз укуктарынын жана алардык кепилдигинин бекемделишине ишеним болот.

социалдык топтор, конкреттүү адамдар тарабынан кандай кабыл алынгандыгына, алардын талабына канчалык деңгээлде жооп берерине байланыштуу аныкталат. Коомдун мүчөлөрүнүн мыйзамдын аброю, аны сыйлоо алгач ар бир атуул-дун жана бардык коомчулуктун турмуштук зарыл проблемаларын чечүүдө канчалык деңгээлде так дал келери менен жана алардын кызыкчылыктарын коргоо аракети менен ченелет. Мыйзамдын деңгээлинин туруктуулугун аныктоодо анын стандартын иштеп чыгуу зарыл. Мыйзамдын туруктуулугунун стандарты - социалдык жана илимий жактан негизделген мыйзамдын идеалдуу модели. Ал өзүнүн ичине камтыган бир топ өркүндөгөн жана баалуу көрсөткүчтөрдүн формасын жана мазмунун, мыйзам чыгаруучу орган милдеттүү түрдө багыт алуучу, кабыл алуу жана реализациялоодоо комплекстүү, интегралдык системаны чагылдырат.

Мыйзам канчалык жогорку деңгээлде стандартка дал келсе, ошончолук анын туруктуулугу жогорку даражада болот. Мыйзамдын туруктуулугунун даражасы дегенде мыйзамдын анын идеалдуу модели менен салыштыруу б.а. базалык, стандарттык көрсөткүчтөрдүн жыйындысын түшүнүүгө болот.

Мыйзамдын туруктуулук даражасын ар түрдүү ыкмалар менен аныктоого болот: социалдык, укуктук, лингвистикалык экспертизаларды көтөрүү; бардык таанып билүү ыкмаларынын негизинде түшүндүрүү (логикалык, грамматикалык, системалык, атайын-юридикалык, тарыхый-саясий);

Мыйзамдын туруктуулук даражасын төмөндөгүдөй көрсөткүчтөрдүн жардамы менен баалоого болот:

а) мыйзамда конституциялык принциптерди чектөө;

б) эл аралык укуктун принциптерине жана нормаларына дал келүүсү;

в) базалык коомдук мамилелердин укуктук даражасы;

г) баалуулуктардык, керектөөлөрдүн жана кызыкчылыктардын шайкештиги;

д) чечилүүчү маселелердин экономикалык, социалдык, саясий өнүгүүгө дал келиши;

4. Мыйзамдын туруктуулук концепциясына жетүү, биздин оюбузча, төмөнкүлөрдү камтыш керек:

1) мыйзамдын динамизмин изилдөө;

2) проблемаларды чечүүнү жолго коюу (мыйзамдын туруксуздугунун себептерин таап чыгуу);

3) мыйзамдын туруктуулугуна фактордук анализ;

4) мыйзамдын технологиясын иштеп чыгуу;

5) мыйзамдын туруктуулугун божомолдоо жана аны ишке ашырууга сунушталган өлчөмгө аныктама. Бул концепциянын кээ бир аспектилерин карап көрөлү:

Жалпы укук теориясында мыйзамдын туруктуулугу анын динамизми менен органикалык түрдө шайкеш келет, Ошондуктан мыйзамдын туруктуу-

лугуна жетүү концепциясы алгач анын динамизмин изилдөөнү божомолдойт.

Мыйзамдын динамизми - бул мыйзамдын өсүү, пайда болуу, иш аракетин камтыган кыймыл катары атоого болот. Мыйзамдын динамизминин формасынын эң маанилүүсү төмөнкүлөр болуп эсептелет:

а) мыйзамда принципалдуу жаңы укуктук нормалардын, принциптердин, институттардын (мыйзам чыгаруу актылары) мыйзамда чечилбеген маселелердин пайда болуусу.

б) мыйзамдын кыймыл-аракети;

в) мыйзамдын кынтыксыз, олуттуу багытта жаңылануусу (мыйзам чыгаруу);

г) экономикалык, саясий, укуктук жана башка шарттарга байланыштуу эски нормалардын, принциптердин, институттардын өзгөрүүсү;

д) укуктук нормалардын жана институттардын дифференциалдуу жана интеграциялуу жараяны (мыйзам чыгаруу актылары);

Мыйзамдын динамизмин изилдөө анын тарыхын анализдөөнү божомолдойт. Мыйзам чыгаруу

актыларынын бөлүктөрүнө өзгөчө учурда гана толуктоолор жана өзгөртүүлөр киргизилиши мүмкүн.

Демек, мыйзамдарды турмушка ишке ашыруу үчүн ал туруктуу болуусу керек. Коомдук мамилелердин өсүү, өзгөрүү ченемине ылайык мыйзам чыгаруу, өз убагында мыйзамга өзгөртүү жана толуктоолорду киргизүү менен жаңыланып турууга тийиш.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Кодекси. 2007-ж. 21-октябрындагы шайлоо жөнүндөгү референдуму.// Эркин-Тоо. 2007-ж. 24-октябрь.
2. Матузов Н.И., Малько А.В. Мамлекет жана укук теориясы. М., 2007. (Которгондор Э.С.Токторов, Ш.К.Малабеков, А.Х.Зайиров).
3. Полента С.В. Законотворчество в Российской Федерации. М., 1996.
4. ЧЮЭ.М., 1957.
5. ЧЮЭ. М., 2007.

Рецензент: к.ю.н. Мурзубраимов Н.Б.